

De Renkumse Heidevelden

De Renkumse Heidevelden

ruzie tussen Renkum en Gelderland in de 17de eeuw

door

Mathilde Maijer

en

Geert Nijland

Wageningen, 2024

Copyright © Mathilde Maijer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of verzonden in enigerlei vorm of via enig medium, elektronisch of mechanisch, inclusief fotokopiëren, het maken van opnamen, of door elke informatiedrager en opvraagbaar systeem, zonder schriftelijke toestemming van de schrijvers.

Derde druk 2024

ISBN: 9789464351675

Uitgegeven in eigen beheer

Wageningen

www.landschaplopen.com

www.gonijland.wordpress.com

Trefwoorden: 17de eeuw, bijenhouderij, heidevelden, Hof van Gelderland, landrecht, Renkum, transcriptie

Inhoud

De Renkumse Heidevelden	3
Inhoud	5
Voorwoord.....	9
De transcriptie	11
1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas.....	13
Waar gaat dit over?	14
Het Renkumse Veld	17
De landvormen	19
Stuwwal.....	21
Sandr	21
Beekdal.....	21
Droogdalen.....	22
Stuifzand.....	23
Streepduinen.....	24
Stuifzandcel met kamduin.....	25
De bodems.....	27
Bijzondere plaatsen	29
De Paelberg	29
Het Hartensezand.....	29
Hartensebeek	30
Sprengen en molenbeken	30
Harten	34
De Vossenweg	34
De Ginkelsekolk.....	34
De immenstede	35
De Jonkershoeve	36
Het Vijflandenpunt	38

Kaarten van het Renkumse Veld	39
1570 Thomas Witteroos	39
1610 Bernard Kempinck	40
1656 Jan van Call	48
1657 Isaac van Geelkercken	51
De zaak	53
Politieke context	53
Het verloop van het proces	55
Hoofdpersonen	57
Eiser	57
Gedaagden	58
Bijrollen	59
Het Hof in Arnhem	59
2 1633: De aanklacht door de momber	63
1635 Aanklacht en eis door de momber	64
1631 en 1635 Nicolaes van Geelkercken kopieert de kaart van Witteroos	65
1633 De pachters van de immenstede	66
1610 De immensteden in Heidestad en de Paelberg	69
1632 Getuigenis van Bon Pinteau	70
Het gebruik van de heidevelden	75
Schapen drijven	77
Bijen stallen	79
Plaggen slaan	83
Heide maaïen	84
Beesten weiden	84
Turf steken	84
Struiken houwen	84
Anderszins	84
3 1633: De tweede brief van Daniel 't Zas	85
4 1634: De tweede aanklacht door de momber	87

1634	Memorie van de momber.....	88
5 1634:	Voorlopige voorziening.....	93
6 1634:	De verdediging van Renkum.....	95
1634	Het verweer op de aanklacht	96
1631	Acht getuigen.....	97
1597	Heidebrand.....	101
7 1641:	Het antwoord van de momber	105
1641	Reactie van de momber op de verdediging.....	106
1641	De pachter van de immenstede getuigt weer	110
1605	Iemand noemt het Renkumse Veld een Herenveld.....	112
1627	De ontginning van een heideveld	113
	Andere bewijsstukken	115
8 1641:	Het slotverweer van Renkum	117
1641	Verweer van de gedaagden.....	117
1633	Nog drie getuigen	121
9 1642:	Voorlopige uitspraak	125
10 1644:	Ze nemen oogenschijn.....	127
1644	Het verbaal van het werkbezoek	128
1644	Vier getuigen van de momber	129
1644	Twee getuigen van de gedaagden	131
	De route van de oogenschijn	134
Ook wij gaan op oogenschijn		135
Grafheuvel COT-5		137
11 1645:	Definitieve uitspraak.....	141
Latijnse juridische termen		143
Nederlandse verouderde woorden		145
Index.....		147
Bronnen		151
Archiefstukken.....		151
Kaarten		151

Literatuur.....	152
Websites.....	153
Dankwoord	153
Boeken in deze historische reeks	155

Voorwoord

Je hebt een uniek document in handen dat deels bestaat uit een nooit eerder gepubliceerde transcriptie van een proces dat van 1631 tot 1645 is gevoerd tussen de Schout en geërfden van Renkum en de Staten van Gelderland over het Renkumse Veld.

De originele stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief in Arnhem. Ze zijn ontoegankelijk en deels moeilijk leesbaar.

Sowieso is de originele tekst niet doorzoekbaar. Omdat het een interessant verhaal is dat een blik geeft in het landgebruik van die tijd, heeft Mathilde de tekst getranscribeerd.

We plaatsen deze transcriptie in een context die volgens ons het geheel verrassend toegankelijk maakt en aan de hand van dit proces vertellen we het verhaal van het Renkumse Veld in de 17de eeuw.

Ten eerste begeleiden we je door uitleg van de oorlog tegen Spanje, het bestuur in Gelderland en het belang van de zaak.

Ten tweede gaan we samen kijken. We hebben een wandelroute uitgezet door het *questieuse* gebied. Voor wie niet gaat wandelen, geven tekeningen en foto's een beeld hoe het gebied eruit gezien moet hebben in de 17de eeuw.

Ten derde geven we de landschappelijke context van het proces: we kijken naar stuwwallen en sandr, duinen en stuifzand, beekdal met sprengen en watermolens, naar wegen en wallen, palen en kuilen.

Tenslotte geven we een verklarende lijst van Latijnse juridische termen, Nederlandse verouderde woorden en een uitgebreide index op namen en veldnamen in de transcriptie en begeleidende teksten in gestandaardiseerde spelling.

Geert
Mathilde

De transcriptie

De archiefstukken van het proces dat we volgen in dit boek liggen in het Gelders Archief, archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124. Helaas liggen ze verspreid over verschillende dossiers, waardoor het bij elkaar zoeken van alles wat hoorde bij dit proces een ware speurtocht werd.

Ik heb zelf de meest toegankelijke volgorde bepaald van dit materiaal. Niet alleen omdat de stukken verspreid liggen over vier archiefnummers, ook de volgorde van de processtukken is onlogisch. Deels komt dat omdat bij het proces beide partijen met oude stukken op de proppen komen om hun gelijk te bewijzen. Deels komt het omdat de stukken niet chronologisch zijn ingeboekt. Deels komt het tenslotte omdat bij archivering altijd achterin begonnen wordt. Logisch, maar verwarrend voor iemand die het proces 400 jaar later wil teruglezen.

Ik heb een uitgebreide index opgenomen. In deze index heb ik spellingen gestandaardiseerd. Twee voorbeelden: de hoofdpersoon, bosmeester Daniel 't Zas, komt in de stukken voor als Daniel Sas, Daniel 't Sas, Daniel Zas en Daniel 't Zas. Ik heb in de transcriptie deze spellingen aangehouden, maar ze in de index samengevoegd onder Daniel 't Zas. Dit geldt ook voor andere namen zoals Renckum, Renkum, Rencum, Rencom, Renkom, Renkom, Redinchem en Redechom.

Ik ben zo dicht mogelijk bij de originele tekst gebleven. Ik heb geen spelling gemoderniseerd en de oude tekst niet in hedendaags Nederlands vertaald. Wel heb ik afkortingen uitgeschreven. Ik heb hier en daar leestekens toegevoegd, schrijffouten veranderd en de tekst waar nodig in alinea's ingedeeld. Woorden die apart zijn geschreven maar die wij aan elkaar schrijven, heb ik als een woord geschreven als dat het lezen gemakkelijker maakt. Mijn eigen opmerkingen, bijvoorbeeld als een bladzijde ontbreekt in het archief, zijn [tussen teksthaken] geplaatst.

Een deel van de tekst is slecht leesbaar: de onderste helft van veel bladzijden is vervaagd. Sommige bladzijden hebben watervlekken.

Er zitten lastig leesbare handschriften tussen. Woorden die ik niet kan lezen heb ik aangegeven met xx.

Mijn bedoeling is dat dit document gebruikt kan worden door iedereen die geïnteresseerd is in rechtspraak in de 17de eeuw, de geschiedenis van Renkum, het gebruik van heidevelden, bijenhouderij, of misschien wel in verschillende spellingen van veldnamen en persoonsnamen. Maar het is ook gewoon een prachtige wandelroute door een uniek gebied met een lange historie.

Mathilde

1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas

De ruzie begint in 1630 als de schout van Renkum bijenkorven neerzet op het Renkumse Veld en daarover geen vergoeding betaalt aan bosmeester Daniel 't Zas. Ook weigeren de schout en geërfden van Renkum te betalen voor het drijven van schapen op het Renkumse Veld.

Daniel 't Zas is ontstemd en schrijft hierover een brief aan de Rekenkamer. De Rekenkamer antwoordt dat de momber contact zal opnemen.

Aende Eerste ende andere van de Reeckeninge in Gelderlandt.

Mijn Heeren

Heeft reverentelick toe verstaen Daniel 't Zas boschmeester woe dat de heeren staten deser Furstendombs onder anderen toe comen, die gemene heetvelden in Veluwen gelegen. Invoegen dat suppliant in sijne qualiteit, vanwegen des heeren van ijdere drifte schapen jaerlicx treckt een hamel, ende alsoo wel nijmant daer van vrij is.

Ten ware hij spesiale exemptie konde bewijzen, soo ist nochtans, dat nijet alleene den scholtis van Renckom sich heeft laten gelusten in september anno 1630 buijten kenisse van suppliant ende sonder hem nae behooren te erkennen, inde Renckomse heetvelden te stellen seeckere immen.

Waer van suppliant nomine officij een korff wegh halende, denselven een halff jaer daer naer bij den scholtis eigener autoriteijtt wederom onthaelt. Maer oock daer beneffen die van Renckom ten onrechte sigh weijgerich naecken, voor ijder drifte aen suppliant een hamel te betalen.

T welck alsoo streckt tot nadeel van de Lantschap, wordt suppliant geeedt ende amptshalve gelast sulcx aen U Edele te remonstreren, ten eijnde tot voorstandt van des heeren recht ende gerechticheijt hier inne moge worden versien nae behooren, dit doende.

--

Het antwoord van de Rekenkamer op deze brief staat in de kantlijn gekriebeld:

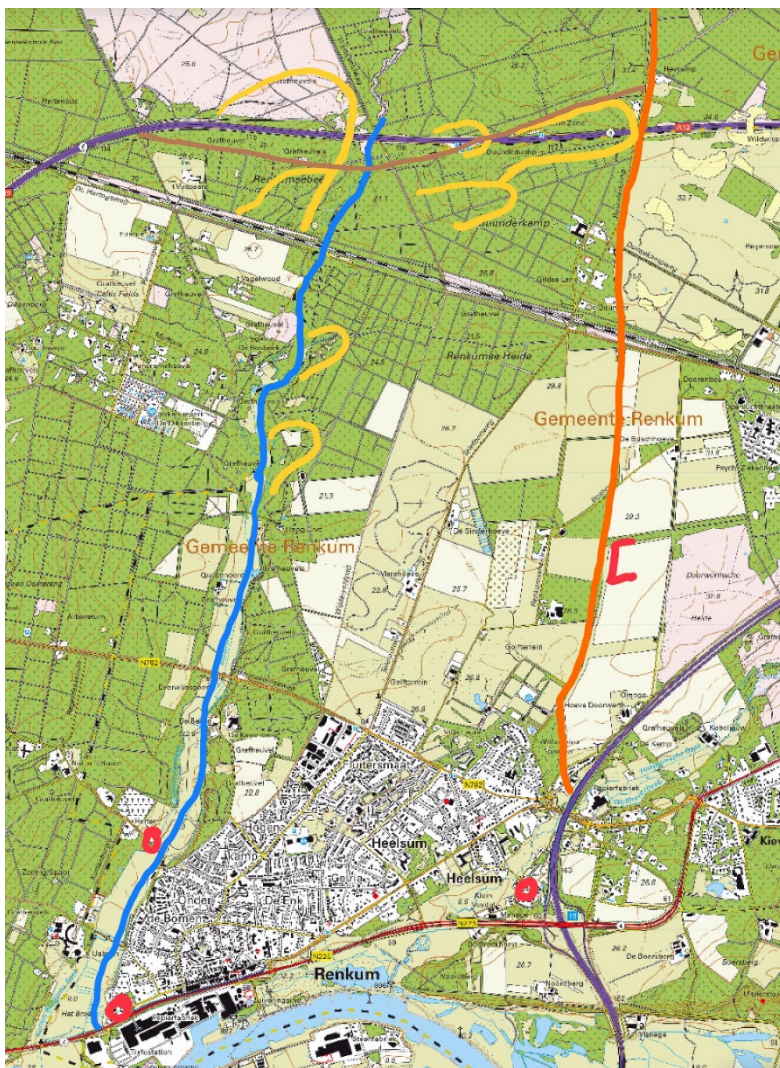
Die van der Reeckeninge in Gelderlandt gesien hebbende dese requeste ordinieren hiermede Dr. Diderick Schutte momber deser Landtschap om sich mit supplienten te voegen tot voorstant vanden hoogheijt over de heetvelden deses Vorstendoms en Graeffschaps gegeven inde Caemer van der Reeckeninge te Arnhem des 15 Julij 1631.

D. van de Sande 1631

Waar gaat dit over?

Waar gaat deze brief uit 1630 of 1631 over? Het eenvoudige antwoord is: over bijen en schapen van geërfden van Renkum op het Renkumse Veld. Het achterliggende antwoord is: over de vraag wie de eigenaar is van de heidevelden ten noorden van Renkum. Waren die van Renkum of waren die van de Staten van Gelderland? Als die velden van de Staten van Gelderland zijn, moeten de Renkumers over het gebruik ervan een vergoeding betalen aan de bosmeester. Over het hoeden van schapen betalen ze jaarlijks een hamel, een gecastreerde ram. En over het zetten van bijenkorven betalen ze een korf. Maar als die velden hun eigendom zijn, hoeft dat niet.

En daar hebben ze dus 15 jaar ruzie over gemaakt...

2 Het Renkumse Veld. In het westen grenst het aan de Hartensebeek (blauw), in het oosten aan de Vossenweg (oranje) en in het noorden (bruin) aan het Ginkelse Veld. In het oosten ligt het Herenveld van Wolfheze, in het westen de Moft. Verder is met rood aangegeven van links naar rechts Harten, Renkum en Heelsum. Landschrijver Van Steenler woont op het met rood aangegeven Landschrijverserf aan de Vossenweg. In geel zijn de diverse stuifzandgebieden aangegeven die als immenstede in gebruik waren. De noordelijke duinen ten oosten van de beek is de Paelberg. Topotijdreis.